

Politiikka aktiveettina:

Praxis, poiësis ja eleellisyys Giorgio Agambenin ajattelussa

Lectio praecursoria

KATARINA SJÖBLOM

Elämme monin tavoin poliittisesti kuohuttavaa ja ajatuksia herättävää aikaa. Ukrainan sota, jae-
tun faktaperustan hapertuminen politiikassa, jatkuva huoli taloudesta, terveydenhuollon kriisi
– kaikki nämä herättävät väistämättä kysymyksen politiikan merkityksestä, toimivuudesta tai
toimimattomuudesta, halusimme tai emme. Yleisemmin voidaan sanoa, että koko myöhäismo-
derna läntistä poliittista ajattelua leimaa eräänlainen huoli politiikan tilasta tai pikemminkin
alennustilasta. Kuluttajayhteiskunnan nousu, yksilökeskeisyys ja kaiken keskiöön astunut ta-
louspuhe – muun muassa näitä kehityskulkuja on poliittisessa ajattelussa tulkittu merkkeinä
politiikan väistymisestä. Osittain tätä samaa keskustelua ovat jatkaneet viime vuosikymmeninä
teoreetikot, jotka ovat olleet huolestuneita politiikan näivettyneestä tilasta. Esimerkiksi vaiku-
tusvaltaiset radikaalit demokratiateoreetikot ovat varoittaneet politiikan alistumisesta talouden
tai yksilöetiikan toimintaperiaatteille.

Olen pyrkinyt selventämään tätä politiikan ongelmallista ja kiistelyä tilaa tutkimalla poliit-
tisen toiminnan luonnetta. Väitöskirjassani kysyn siis, minkälainen on se aktiveetti, jota kut-
summe politiikaksi tai poliittiseksi? Tätä selvittäessä olen lähtökohtaisesti erotellut politiikka-
käsitteisen eräänlaisesta *sektorikäsitteestä*. Niin politiikan tutkimuksessa kuin arkikielessä on
varsin yleistä puhua politiikasta yhteiskunnan yhtenä osa-alueena, siis sektorina tai alana; näin
ymmärrettynä politiikkaa tehdään esimerkiksi eduskunnassa, hallituksessa tai rekisteröityjen
puolueiden piirissä. Itse lähestyn politiikkaa aktiveettina, joka ei palaudu mihinkään tiettyyn
paikkaan tai tietylle ”näyttämölle”. Kaikki ei automaattisesti ole poliittista, mutta poliittisesti la-
tautunutta toimintaa voi periaatteessa ilmetä missä vain ja liittyen mihin tahansa asiasisältöön.
Tämän lähtökohtaisen rajauksen olen siis tehnyt tutkimuksessani: politiikka on aktiveetti, jota
harjoitetaan perinteisillä politiikan näyttämöillä ja niiden ulkopuolella. Minua on kiinnostanut
nimenomaan poliittisen aktiveetin rakenne ja olemus riippumatta siitä, *missä* sitä harjoitetaan
tai *mihin* asiasisältöön se liittyy.

Lähden tutkimuksessani liikkeelle antiikin Kreikasta periytyvästä jaosta kahteen eri aktiveet-
tiin, toimintaan ja tuottamiseen. Näitä kuvaavat kreikankieliset termit *praxis* ja *poiësis*. *Praxis* on
toimintaa, joka ei tuota itsestään erillistä lopputulosta; tässä mielessä politiikkaan osallistumi-
nen puheen ja toiminnan muodossa on jo itsessään politiikkaa riippumatta siitä, mitä päämää-
riä sillä saavutetaan. *Poiësis* puolestaan on toimintaa, joka tuottaa itsensä lisäksi jotain muuta;
näin ymmärrettynä politiikka on aktiveetti, joka valmistaa jonkin lopputuotteen. Vaikka näitä
termejä itsessään ei tietenkään aina käytetä arkikielessä tai edes tutkimuksessa, vaikuttaa tämä
jako edelleen tapaamme hahmottaa politiikkaa. Kun korostetaan politiikkaa julkisena toimin-
tana ja debatoitina esimerkiksi eduskunnan istunnoissa, vaalikeskusteluissa tai mielenosoituk-
sissa, on taustalla usein *toimintakäsitys* politiikasta. Toisaalta on hyvin yleistä puhua politiikasta
jonkin yhteisen hyvän tuottamisena tai ”paremman maailman rakentamisena”. Tällöin viitataan

politiikkaan *tuottavana* tai *valmistavana* toimintana, eli aktiviteettina, joka on luonteeltaan välillistä jonkin lopputuloksen saavuttamiseksi. Narratiivit eurooppalaisesta liberaalista järjestyksestä tai pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta korostavat usein juuri tällaista tuottamisen keskeisyyttä politiikassa. Toisin sanoen liberaali demokratia ja hyvinvointivaltio näyttäytyvät näissä narratiiveissa rakennettuina asioina, siis politiikan valmistamina tuotteina.

Tutkimuksessani kysyn, onko poliittinen aktiviteetti mahdollisesti jotain muuta kuin toimintaa tai tuottamista. Miten nämä aktiviteetit tarkalleen ottaen suhteutuvat toisiinsa? Näiden kysymysten selvittämisessä käytän eräänlaisena tapauksena italialaisfilosofi Giorgio Agambenin *eleen* käsitettä. Agamben esittää, että *ele* tai *eleellisyys* on vaihtoehto sekä *praxikselle* että *poiēsikselle* ja tarkastelee tästä näkökulmasta kriittisesti Hannah Arendtin ja Alexandre Kojèven politiikkakäsityksiä. Väitöskirjassani käsitelen Arendtia ja Kojèvea paitsi Agambenin kanssa keskustelijoina, myös toimintaa ja tuottamista korostavien politiikkakäsitysten malliesimerkeinä. Poliitiikka oli Arendtille puhdasta *praxista*, julkista toimintaa ja vapauden kokemusta itsessään. Kojève puolestaan on tunnettu historian lopun teesistään, jonka hän muotoili ominatakeisen Hegel-tulkintansa pohjalta. Kojèvelle politiikka näyttäytyi lopputuloksen, historian lopun ja liberaalin järjestyksen tuottavana prosessina. Näiden ajattelijoiden matkassa olen siis pyrkinyt hahmottamaan poliittisen aktiviteetin luonnetta.

Mainittakoon, että Agamben on tullut tunnetuksi biopolitiikan teoriastaan, jonka mukaan koko läntinen poliittinen perinne nojaa aina poissulkevaan ja potentiaalisesti väkivaltaiseen elämänhallintaan. Poikkeustoimet terrorismin uhan nimissä ja keskitysleirit eivät ole hänen mukaansa vain historiallisia poikkeuksia, vaan ilmentävät pitkälle vietyä biologisen tai paljaan elämän hallintaa, joka on aina läntisen politiikan tekemisen ytimessä. En kuitenkaan ole tässä tutkimuksessa keskittynyt tähän tunnettuun teoriaan. Halutessani selvittää politiikan ongelmallista tilaa olen käsitellyt Agambenin *vaihtoehtoista* politiikkaa, siis sitä politiikkaa, minkä hän näkee mahdollisesti parempana politiikkana. Pelkistetysti voidaan sanoa, että tutkimustani ohjaava ajatus on ollut seuraava: havaittuun ongelmaan on hyvä etsiä jonkinlaista ratkaisua. Tarjoan seuraavaksi lyhyen yhteenvedon analyysistäni ja pyrin lopuksi havainnollistamaan johtopäätöksiäni muutaman käytännön esimerkin kautta.

Arendtin ja Kojèven poliittisen ajattelun analyysissä hyödynnän Agambenin kehittämää logiikkaa, joka toistuu eri käsitteiden kohdalla. Näitä käsitteitä ovat *eleen* (*gesto*) lisäksi potentiaalisuus (*potenza*), puhdas keino (*mezzo puro*), inoperatiivisuus (*inoperosità*), profanaatio (*profanazione*) ja maneerit (*maniera*). Vaikka näiden käsitteiden näennäinen konteksti ja aihe vaihtelee, viittaa niiden seuraama logiikka aina samanlaiseen aktiviteettiin. Tämä aktiviteetti kohdistuu johonkin konventioon tai järjestykseen ja aktivoi siinä uudenlaisen toiminnan mahdollisuuksien kokeilun ja harjoittamisen. Profanaatio palauttaa jonkin tiettyyn käyttöön lukitun esineen tai asian vapaaseen käyttöön, kuten käy esimerkiksi lasten leikkiessä työkaluilla. Jonkin muuttaminen inoperatiiviseksi tai puhtaan keinojen tilaan vapauttaa toisnolemisen- ja tekemisen, esimerkiksi tanssi on tietystä päämäärästä vapautunutta liikettä. Agamben harjoittaakin käsitteidensä kautta eräänlaista ”horjuttamisen” metodia, jonka tarkoituksena on tuoda esille vapaan ja vaihtoehtoisen tekemisen mahdollisuudet. Tämä horjuttaminen siis muodostaa vaihtoehtoisen poliittisen aktiviteetin. Tavoitteeni on ollut selvittää, onko Arendtin ja Kojèven edustamia politiikkakäsityksiä mahdollista horjuttaa tai nyrjäyttää siten, että ne tekevät näkyväksi Agambenin visioiman toisintekemisen.

Väitän, että Agambenin hahmottelema vaihtoehto ei ole toiminnasta ja tuottamisesta jyrkästi erillinen aktiviteetti. Sen sijaan se auttaa meitä tekemään seuraavan tarkennuksen ymmärrykseemme poliittisesta aktiviteetista: politiikka on aktiviteetti, joka *kohdistuu* toimintaan ja tuottamiseen. Poliitiikka ei ole puhdasta toimintaa eikä puhdasta tuottamista, vaan kumpikin sisältää oman vastakohtansa ja on *riippuvainen* tästä toiseudesta. Toimintaan ja tuottamiseen sisältyvät näennäiset vastakohtat ja paradoksit löytyvät siis analyysini mukaan myös Arendtin ja Kojèven poliittikkakäsityksistä. Poliitiikka ei kiteydy puhtaaseen toimintaan itsessään, vaan siihen on myös sisällytettävä pysyvyyden ja järjestyksen aspekteja. Poliitiikka ei myöskään voi olla prosessi, joka tuottaa jotain lopullisesti pysyvää; historian loppu vie meidät taas ”takaisin” tai pikemminkin luo tilaa uusien projektien aloittamiselle ja kehkeytymiselle. Vain näin voi syntyä uusia poliittisen toiminnan mahdollisuuksia ja muotoja. Jos olisi vain puhdasta toimintaa itsessään, politiikka häviäisi aina jäljettömiin eikä saisi aikaan mitään vaikutuksia. Jos taas politiikka kykenisi saavuttamaan lopullisen päämäärän, tekisi tämä lopun myös poliitikasta itsestään. Poliitiikka ei siis ole rakenteeltaan *praxista* eikä *poiēsista*, vaan tarkemmin ottaen *kohdistuu* näihin ja ”tartuttaa” niihin omat vastakohtansa. Tästä seuraa myös, että toiminta ja tuottaminen eivät ole toistensa jyrkkiä vastakohtia, kuten monet politiikan teoreetikot ovat suoraan tai epäsuorasti esittäneet, vaan implikoivat toinen toisiaan.

Pyrin lopuksi kuvaamaan käytännön esimerkein, miten tämä johtopäätös auttaa hahmottamaan poliittista toimintaa. Mitä siis tarkoittaa niin kutsuttu ”tartunnan saanut” tai ”epäpuhdas” toiminta ja tuottaminen? Hahmotan epäpuhdasta toimintaa vallankumouksellisten liikkeiden esimerkkien kautta. Yksi Serbian 1990-luvun vastarintaliikkeen keskeisistä hahmoista on kuvannut, kuinka tämänkaltaisille liikkeille on tärkeää keksiä uusia muotoja ja tapoja tavoittaa oman liberaalin viiteryhmän ulkoisia kansanryhmiä. Ei riitä, että vallataan tämä tai tuo yliopistokampus, vaan liike täytyy saada leviämään ja kykenemään muodonmuutoksiin ajan myötä. Ajatus voi vaikuttaa ilmiselvältä, mutta Serbian vastarintaliikkeen muotoutuminen laajaksi kansanliikkeeksi kesti monta vuotta. Myös viimeaikaisia yliopistojen valtauksia voidaan arvioida tarkastelemalla, miten liike leviää ja saa uusia muotoja, kuinka erilaisia taktiikoita hiotaan. Lähestymistavassani olennaista ei ole se, onnistuuko liike saavuttamaan tiettyjä päämääriä, vaan se, onnistuuko tämä toiminta poikimaan uusia toiminnan muotoja, solmiiko se uusia toimijuuden kudelmia, saako se uusia ääniä kuuluviin.

Samankaltaisia ajatuksia on esittänyt valkovenäläinen filosofi Olga Shparaga, joka vieraili Jyväskylässä syksyllä 2022. Kuvauksessaan Valko-Venäjän vuonna 2020 puhjenneista protesteista hän korosti pienten ja arkistenkin toimien kumuloitumista merkittäväksi poliittiseksi voimaksi. Näitä pääasiassa naisten kannattelemia toimia ovat olleet muun muassa ihmismuurien muodostaminen muista erilleen ajautuneiden mielenosoittajien ympärille, kirjeiden lähettäminen vangituille sekä henkilökohtaisten kokemusten jakaminen vankilassa. Joskus vain muutama vaihdettu sana ohikulkijan kanssa on auttanut selviämään ja jaksamaan. Kyse ei ole vain hoihasta, joka on niin sanotusti ”vain” hoivaa tai jotain epäpoliittista. Päinvastoin nämä pienet ja jatkuvat teot myös kannattelevat poliittista toimintaa ja luovat sille uusia muotoja ajan kuluessa.

Toisin sanoen, jotta toiminta (*praxis*) voi säilyä ja luoda uusia poliittisen toiminnan mahdollisuuksia, on sen sisällytettävä itseensä tiettyä pysyvyyttä ja järjestystä. Julkinen toiminta, arendtilaisittain julkisessa tilassa näyttäytyminen, ei itsessään riitä, vaan on kyettävä kutomaan erilaisia uusien toimien ja toimijoiden kudelmia. Poliittinen toiminta on siis aktiviteetti, joka

keskeyttää ”puhtaan” toiminnan ja tuo siihen rakenteita, muotoja ja järjestäytymistä. Jotkut tutkijat ovat kuvanneet tätä tanssin kentältä lainatun *koreografian* käsitteen avulla.

Epäpuhdasta tuottamisen politiikkaa puolestaan havainnollistan kuvaamalla ristiriitaa, joka liittyy aina erilaisiin visioihin uuden ja erilaisen maailman rakentamisesta. Jos politiikka näytetään tämän tai tuon maailman rakentamisena, sisältyy siihen lähtökohtaisesti ajatus maailman saapumisesta päätepisteeseen, aivan kuten Kojèven historian lopussa. Tämä loppu on puolestaan alku jollekin muulle, sysäys kohti jotain uutta. Esimerkiksi Hitler oli tunnettu monumentaalisen arkkitehtuurin ihailija: hän visioi järkälemäisiä rakennuksia eri puolille Saksaa. ”Kolmannen valtakunnan pääarkkitehti” Albert Speerin muistelmissa korostuu Hitlerin pakkomielteisyys oman visionsa lopun suhteen. Hän toisteli ajatusta siitä, että tuhansien vuosien päästä Kolmannesta valtakunnasta olisi jäljellä muinaisen Rooman tavoin uljaat rauniot, jotka muistuttaisivat tulevia sukupolvia Saksan suuruudesta. Tässäkin totalitaristisessa visiossa oli siis koko ajan läsnä ajatus lopusta ja jonkin muun tilalle astumisesta.

Toisaalta ajatus siitä, että kaikki politiikan niin kutsutut rakennusprojektit päättyvät tai keskeytyvät jonkin muun projektin tullessa tilalle on tärkeää muistaa myös demokraattisissa olosuhteissa. Venäjän helmikuussa 2022 aloittama laajamittainen hyökkäyssota Ukrainaa vastaan havahdutti useat länsimaat siihen, kuinka vaarallisesti ne olivat tuudittautuneet liberaalin demokratian jatkuvaan voittokulkuun. Ajatukset historianjälkeisyydestä eivät ole ehkä pitkään aikaan olleet muodikkaita, mutta kritiikittömät ajatukset kaikkien yhteiskuntien saapumisesta yhteiseen päätepisteeseen ovat silti vaikuttaneet länsimaissa vahvasti ja vaikuttavat yhä. Laimeat yritykset vastustaa venäläistä imperialismia viime vuosikymmeninä eivät siis selity pelkästään esimerkiksi psykologisilla tekijöillä, ikään kuin olisi ihmismielelle tyyppillistä vältellä ikäviä tosiasioita. Niin ikään kyse ei ole vain itseään toteuttavan kapitalismin logiikasta, jossa taloudellinen ahneus ohittaa politiikan. Lännen hampaattomuuden taustalla on myös tietynlainen käsitys poliittisesta aktiviteetista; on siis ajateltu, että liberaali maailma valmistettiin jo, historia saatettiin loppuun ja muut tulevat kyllä perässä, vaikka sitten viiveellä tai kompuroiden.

Sovellan johtopäätöstäni myös niin kutsuttuun identiteettipolitiikkaan, joka korostuu nykyaikaisessa poliittisessä keskustelussa. Keskiössä on usein ajatus siitä, että politiikan tekeminen tietyn identiteetin edustajana on itsessään poliittinen teko. Esimerkiksi nuorten naisten pääsyä valtapositiioihin ihannoidaan näkökulmasta, jossa identiteettien astuminen politiikkaan näytetään itsessään poliittisesti merkittävänä. Kaikki identiteettipolitiikka ei tietenkään ole näin yksinkertaista, mutta usein taustalla vaikuttaa tämänkaltainen identiteetin ensisijaisuus.

Tähän käsitykseen liittyy kuitenkin selkeä ongelma. Tutkimukseni valossa politiikka on luonteeltaan toimintaan kohdistuvaa toimintaa. Tästä näkökulmasta esitän, että politiikka ei voi suoraan ilmetä *olemisen* muodossa. Identiteetit nimeävät tarkemmin ottaen alistavia *toiminnan* muotoja, ei olemista itsessään. Tästä näkökulmasta identiteettipolitiikka voi käyttää identiteettejä alistavien valtasuhteiden merkitsijöinä, mutta samalla on vältettävä pysyviin identiteetteihin jähmettymistä. Tutkimukseni tarkoituksena ei ole suoraan kritisoida identiteetteihin liittyvää politiikkaa sinänsä, vaan pikemminkin hahmottaa ehtoja sille, kuinka tällainen politiikka voi poikia lisää poliittisen toiminnan ja vapauden mahdollisuuksia. Onnistuessaan identiteettipolitiikka ei jää pelkän identiteetin toisintamisen tasolle, vaan kykenee käyttämään identiteettipuhetta strategisesti luodakseen lisää poliittisen osallisuuden muotoja ja mahdollisuuksia yleisemmin.

Palataan lopuksi vielä kysymykseen mahdollisuudesta muodostaa vaihtoehtoinen politiikkatyypin toiminnan ja tuottamisen lisäksi. Esitän, että emme voi täysin irtautua tästä perinteisestä kehikosta, mutta voimme kohdistaa siihen erilaisia toimia ja kokeilla erilaisia poliittisen järjestäytymisen ja politiikan hahmottamisen tapoja. Tämä pätee ehkä yleisesti kysymykseen politiikan ongelmallisesta tilasta. Emme voi palata ajassa taaksepäin ja palauttaa jotain menettä, väitetyksi aitoa politiikkaa nykyhetkeen. Emme ehkä myöskään voi katsoa tulevaan ja odottaa jotain radikaalia kaikesta tämänhetkisestä järjestyksestä irrallaan olevaa uutta politiikkaa. Voimme kenties ymmärtää politiikan luonnetta vain kiinnittämällä huomiota sen erilaisiin muodonmuutoksiin ja kokeiluihin. Ajattelen myös, että eräänlainen herkkyys tarkoittaa ymmärrystämme politiikasta kuuluu olennaisesti itse politiikan ilmiöön aina ja kaikkina aikoina. Poliittikka kiteytyy tiettyjen perustavanlaatuisien periaatteiden ympärille, mutta toisaalta se ei ole annettua tai muuttumatonta, vaan erilaiset historialliset tilanteet määrittävät politiikkaa ja sen tulkintakehyksiä. Siispä (toivottavasti) palaamme aina uudestaan pohtimaan poliittisen toiminnan luonnetta ja merkitystä.

Väitöskirja "Politics as Activity: Praxis, Poiesis, and Beyond in the Work of Giorgio Agamben" tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa 10. marraskuuta 2023. Vastaväittäjänä toimi apulaisprofessori (associate professor) Antonio Cimino (Radboud University, Hollanti) ja kustoksena professori Sergei Prozorov (Jyväskylän yliopisto).

KIRJOITTAJATIEDOT

KATARINA SJÖBLOM

YTT

Humanistis-yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

katarina.sjoblom@helsinki.fi